

**В ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра міжнародного права**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету

Ярослав ЛАЗУР

«14» червня 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СВОБОДИ СОВІСТІ ТА
ВРОСПОВІДАННЯ**

Рівень вищої освіти
Галузь знань
Спеціальність
Освітня програма
Статус дисципліни
Мова навчання

**перший (бакалаврський)
29 Міжнародні відносини
293 Міжнародне право
Міжнародне право
вибіркова
українська**

Робоча програма навчальної дисципліни «Міжнародно-правові аспекти свободи совісті та віросповідання» для здобувачів вищої освіти галузі знань 29 Міжнародні відносини спеціальності 293 Міжнародне право освітньої програми Міжнародне право.

Розробники: Гецько В.В., к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права.

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри міжнародного права

Протокол № 10 від «17» серпня 2024 року

Завідувач кафедри Ольга КОТЛЯР

Схвалено науково-методичною комісією юридичного факультету

Протокол № 8 від «19» серпня 2024 року

Голова науково-методичної комісії Павло ЧЕРЕВКО

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	3	3
Кількість змістових модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 6 самостійної роботи студента – 3	6	6
	Лекції:	
	30	12
	Практичні (семінарські):	
	30	6
Вид підсумкового контролю: залік	Лабораторні:	
Форма підсумкового контролю: письмова	Самостійна робота:	
	60	102

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою дисципліни «Міжнародно-правові аспекти свободи совісті та віросповідання» є вивчення загальних теоретичних та практичних проблемах сутності та правової природи прав і свобод людини, які полягають у виборі права на свободу думки, совісті та релігії.

Знання вивчення дисципліни полягає у формуванні теоретичних знань про права релігійних громад, віруючих, релігійні переконання, порівняльний аналіз релігійних течій світу та закріплення прав на свободу віросповідання, совісті та думки в нормативно-правових та міжнародних актах.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Інтегральна компетентність:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі у сфері міжнародного права.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 02 Здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 03 Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово..

ЗК 05 Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 06 Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 09 Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК 2. Здатність формувати судження у сфері міжнародного, європейського, національного права, порівняльного правознавства, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти.

СК 3. Здатність захищати національні інтереси власної держави та права людини, за допомогою міжнародно-правових інструментів та механізмів.

СК 5. Здатність аналізувати зміст національних правових норм, інститутів і галузей права у порівняльно-правовому контексті.

СК 11. Здатність продовжувати професійне навчання із значним ступенем автономії.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни є опанування певних навчальних дисциплін освітньої програми: Правничі системи сучасності, Основи міжнародних відносин, Міжнародне публічне право (основи теорії).

4. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є: поточне опитування; командні проекти; аналітичні звіти, реферати, есе; презентації результатів виконаних завдань і досліджень.

Підсумковою формою контролю є залік. При вивченні навчальної дисципліни «Міжнародно-правові аспекти свободи совісті та віросповідання» використовуються наступні методи навчання: лекції, семінарські заняття, індивідуальні заняття, виконання наукових робіт під керівництвом викладача.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: фронтальне та індивідуальне опитування, проведення термінологічних диктантів, розв'язання письмових завдань, практичних ситуацій. Види поточного контролю: усний, письмовий (різновидом є тестовий).

Форма модульного контролю: письмова

Форма підсумкового контролю: залік.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота						Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	40	100
10	10	10	10	10	10		

T1, T2 ... – тема

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота									Модульна контрольна робота	Сума
T7	T8	T9	T10	T11	T12	40	100
10	10	10	10	10	10					

T1, T2 ... – теми

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття		60		60
Презентація				
Реферат				
Модульна контрольна робота		40		40
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Оцінка **відмінно (А)** виставляється, коли студент дає абсолютно правильні відповіді на теоретичні питання з викладенням оригінальних висновків, отриманих на основі програмного, додаткового матеріалу та нормативних документів. При виконанні практичного завдання студент застосовує системні знання навчального матеріалу, передбачені навчальною програмою.

Оцінка **добре (В)** виставляється студенту, який повністю розкрив теоретичні питання на основі програмного та додаткового матеріалу. При виконанні практичних завдань студент застосовує узагальнені знання навчального матеріалу, передбачені навчальною програмою.

Оцінка **добре (С)** виставляється студенту, який повністю розкрив теоретичні питання, а програмний матеріал викладено у відповідності до вимог. Практичні завдання виконані в цілому правильно, але мають місце окремі неточності.

Оцінка **задовільно (D)** виставляється, коли студент розкрив теоретичні питання, проте при викладенні програмного матеріалу допущені окремі помилки. При виконанні практичних завдань студент припускається помилок, за рахунок недостатнього розуміння програмного матеріалу.

Оцінка **задовільно (Е)** виставляється, коли студент неповністю розкрив теоретичні питання, відповідь містить суттєві помилки. При виконанні практичних завдань студент припускається значних помилок, а виконання завдань викликає значні труднощі у студента.

Оцінка **незадовільно (FX)** виставляється студенту, який не розкрив теоретичні питання і не може виконати практичні завдання. Як правило такий студент виявляє здатність до викладення думки лише на елементарному рівні.

Оцінка **незадовільно (F)** виставляється студенту, який не виконав навчальну програму або якийсь елемент її складової, має фрагментарні знання, які не дозволяють розкрити теоретичні питання і виконати практичні завдання. Такий студент не може викласти свою думку навіть на елементарному рівні. .

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни

Тема 1. Міжнародно-правове регулювання свободи совісті та віросповідання

Загальна характеристика свободи совісті та віросповідання Основні міжнародно-правові акти регулювання свободи совісті та віросповідання. Закріплення свободи совісті та віросповідання в нормативно-правових актах в Україні.

Тема 2. Принципи свободи совісті та віросповідання

Принцип свободи совісті та його реалізація в сучасних країнах світу. Принцип віросповідання та його реалізація в сучасних країнах світу. Переконання захищені ст. 9 Конвенції. Право мати переконання і право його сповідувати.

Тема 3. Свобода думки, совісті і релігії в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Закріплення окремих аспектів захисту свободи думки, совісті і релігії у розумінні ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зміст права, що гарантується ст. 9 Конвенції, два аспекти – *forum internum* (внутрішній) і *forum externum* (зовнішній). Проблема та зв'язок порушення права на свободу релігії або переконань із свободою вираження поглядів, свободою зібрань та об'єднань.

Тема 4. Законодавство про свободу совісті та релігійні організації

Сутність та умови забезпечення свободи совісті. Особливості адміністративно-правового статусу релігійних організацій як колективного суб'єкта права. Еволюція нормативного регулювання свободи совісті в Україні. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Імплементация міжнародних договірних зобов'язань у сфері захисту права на свободу віросповідання в українському законодавстві. Завдання правоохоронних органів щодо дотримання законодавства про свободу совісті та релігійні організації.

Тема 5. Моделі державно-конфесійних відносин у сучасному світі.

Відносини держави з релігійними об'єднаннями і моделі державної політики в сфері свободи совісті та віросповідання. Типологія релігійних об'єднань. Найбільші світові релігії: християнство, іслам, буддизм, іудаїзм, синтоїзм. Організаційно-інституційна структура релігійних об'єднань. Види релігійних об'єднань (організацій і груп): конфесія, церква, деномінація, секта, харизматичний культ. Поняття про моделі державно-конфесійних відносин. Державна церква. Коопераційна модель державно-конфесійних відносин. Поняття та ознаки сепараційної моделі державно-конфесійних відносин. Американська, французька і німецька моделі державно-конфесійних відносин.

Тема 6. Юридичний статус релігійних організацій

Закріплення юридичного статусу релігійних організацій в державах-учасницях Конвенції. Визнання, реєстрація і розпуск релігійних організацій. Визнання державою принизливих термінів стосовно певної релігійної громади. Фінансові і податкові заходи щодо релігійних організацій. Заходи, що вживаються стосовно політичних партій релігійного спрямування.

Тема 7. Автономія релігійних організацій

Принципи автономії релігійних організацій. Втручання держави у внутрішньо-міжконфесійні конфлікти. Конфлікти між релігійними організаціями і їхніми членами. Конфлікти між релігійними організаціями і їхніми найманими працівниками.

Тема 8. Спеціальні аспекти свободи совісті та віросповідання

Захист від фізичної, словесної і символічної агресії з боку третіх осіб. Релігія у трудових відносинах, військовій службі і під час судового розгляд. Свобода релігії у осіб позбавлених волі.

Тема 9. Захист свободи віросповідання Європейським судом з прав людини

Загальнотеоретичні аспекти свободи віросповідання людини та її захист Європейським судом з прав людини. Тлумачення, застосування ст. 9 Конвенції Європейським судом з прав людини. Рішення ЄСПЛ щодо свободи віросповідання. Реалізація суддею права на свободу вираження поглядів при здійсненні наукової, викладацької чи творчої діяльності в практиці Європейського суду з прав людини.

Тема 10. Релігійна свобода, сім'я і виховання дітей

Загальні положення про шлюб та виховання дітей за ст.9 Конвенції. Право дитини на свободу віросповідання. Справа «Фольгерьо та інші проти Норвегії» (2007 рік). Справа «Лаутсі проти Італії» (2011 рік)

Тема 11. Дискримінація і нетерпимість за ознакою релігії або переконань

Принцип рівності та заборона дискримінації в практиці Європейського суду з прав людини. Нетерпимість і дискримінація щодо мусульман (ісламофобія). Антихристиянські настрої (християнофобія). Антисемітизм.

Тема 12. Міжнародно-правові зобов'язання України у сфері захисту прав на свободу совісті та віросповідання

Зміст міжнародно-правових зобов'язань України у сфері захисту права на свободу совісті та віросповідання. Зобов'язання України в рамках ООН. Зобов'язання України в рамках Ради Європи. Зобов'язання України в рамках Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Двосторонні зобов'язання України.

5.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістовних модулів і тем	Кількість годин				
	Форма навчання: денна				
	Усього	у тому числі			
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота
1-й семестр					
Модуль 1					
Тема 1. Міжнародно-правове регулювання свободи совісті та віросповідання	9	2	2	-	5

Тема 2. Принципи свободи совісті та віросповідання	9	2	2	-	-	5
Тема 3. Свобода думки, совісті і релігії в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.	13	4	4	-	-	5
Тема 4. Законодавство про свободу совісті та релігійні організації.	9	2	2			5
Тема 5. Моделі державно-конфесійних відносин у сучасному світі.	13	4	4			5
Тема 6. Юридичний статус релігійних організацій	9	2	2			5
Модульна контрольна робота	-	-	2	-	-	-
Разом за модуль	62	16	16	-	-	30
Модуль 2						
Тема 7. Автономія релігійних організацій	9	2	2	-	-	5
Тема 8. Спеціальні аспекти свободи совісті та віросповідання	9	2	2			5
Тема 9. Захист свободи віросповідання Європейським судом з прав людини	13	4	4			5
Тема 10. Релігійна свобода, сім'я і виховання дітей	9	2	2	-	-	5
Тема 11. Дискримінація і нетерпимість за ознакою релігії або переконань	9	2	2	-	-	5
Тема 12. Міжнародно-правові зобов'язання України у сфері захисту прав на свободу совісті та віросповідання	9	2	2	-	-	5
Модульна контрольна робота	-		2	-	-	-
Разом за модуль	58	14	14	-	-	30
Разом за семестр	120	30	30	-	-	60

5.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Тема 1. Міжнародно-правове регулювання свободи совісті та віросповідання	2	
2	Тема 2. Принципи свободи совісті та віросповідання	2	
3	Тема 3. Свобода думки, совісті і релігії в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	4	
4	Тема 4. Законодавство про свободу совісті та релігійні організації.	2	
5	Тема 5. Моделі державно-конфесійних відносин у сучасному світі.	4	

6.	Тема 6. Юридичний статус релігійних організацій	2	
7	Тема 7. Автономія релігійних організацій	2	
8	Тема 8. Спеціальні аспекти свободи совісті та віросповідання	2	
9	Тема 9. Захист свободи віросповідання Європейським судом з прав людини	4	
10	Тема 10. Релігійна свобода, сім'я і виховання дітей	2	
11	Тема 11. Дискримінація і нетерпимість за ознакою релігії або переконань	2	
12	Тема 12. Міжнародно-правові зобов'язання України у сфері захисту прав на свободу совісті та віросповідання	2	
Усього		30	

5.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Тема 1. Міжнародно-правове регулювання свободи совісті та віросповідання	5	
2	Тема 2. Принципи свободи совісті та віросповідання	5	
3	Тема 3. Свобода думки, совісті і релігії в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	5	
4	Тема 4. Законодавство про свободу совісті та релігійні організації.	5	
5	Тема 5. Моделі державно-конфесійних відносин у сучасному світі.	5	
6.	Тема 6. Юридичний статус релігійних організацій	5	
7	Тема 7. Автономія релігійних організацій	5	
8	Тема 8. Спеціальні аспекти свободи совісті та віросповідання	5	
9	Тема 9. Захист свободи віросповідання Європейським судом з прав людини	5	
10	Тема 10. Релігійна свобода, сім'я і виховання дітей	5	
11	Тема 11. Дискримінація і нетерпимість за ознакою релігії або переконань	5	
12	Тема 12. Міжнародно-правові зобов'язання України у сфері захисту прав на свободу совісті та віросповідання	5	
Усього		60	

5.5 Індивідуальні завдання

Індивідуальне навчально-дослідне завдання полягає у написанні студентами рефератів відповідно до обраної ними тематики. При бажанні студента індивідуальна робота може бути виконана у формі науково-дослідної статті, тез доповіді на конференції, конкурсної наукової роботи і т.п.

За індивідуальну роботу студент має можливість отримати максимально 20 балів. Результати індивідуальної роботи надаються студентом для перевірки та оцінювання за 20 днів до початку екзаменаційної сесії.

6. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби: проектор.

Обладнання: комп'ютер.

Програмне забезпечення: windows, power point.

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Міжнародні договори та нормативні акти:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року №987-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#n155>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 року (дата набуття чинності для України – 23.03.1976 року). *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. № 11.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
6. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року (дата набуття чинності для України – 27.09.1991 року). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. № 1. Ст. 205.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
8. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
9. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
10. Протокол N 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28.04.1983. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text
11. Протокол N 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин від 03.05.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text

Монографії, підручники, посібники, наукові статті:

1. Друзенко Г. Інститут свободи совісті: міжнародні стандарти та законодавство України. – К. : Український центр правничих студій, 2000. – 191 с.
2. Керівні принципи Європейського Союзу зі сприяння і захисту свободи релігії або переконань/ пер. з англ. Д. Бойчука і К. Дайнеко ; за ред. Д. Вовка ; вступне слово Т.Комарової, Д. Вовка. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2019. 36 с.
3. Молдован В. В. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина : навчальний посібник / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 206 с.
4. Малишко В. М. Конституційно-правове регулювання свободи віросповідання та релігійних відносин у зарубіжних країнах / В. М. Малишко // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. – 2002. – Вип. 15. – С. 94–100.

5. Палінчак М. М. Конституційне регулювання державно-церковних відносин у Польській Республіці [Текст] / М. М. Палінчак, С. Р. Богдан // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Т. 1. – Вип. 32. – С. 136–140.
6. Сорокун В. М. Загальноправові стандарти права на свободу віросповідання в міжнародному праві / В. М. Сорокун // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Видво ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – No 1 (33). – С. 129–137.
7. Сорокун В. М. Розвиток права на свободу совісті й віросповідання в універсальному міжнародному праві з часів прийняття Загальної декларації прав людини / В. М. Сорокун // Проблеми законності : респ. міжвід. наук. зб. / [відп. ред. В. Я. Тацій]. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – Вип. 99. – С. 220–227.
8. Nehemiah Robinson. The Universal Declaration of Human Rights. – New York, 1958 // Asbjorn Aide. The Universal Declaration of Human Rights: A Commentary. – Oslo, 1992. – P. 263.
9. Сорокун В. М. Міжнародний захист релігійних прав людини Спеціальним доповідачем ООН з свободи релігії та віросповідань / В. М. Сорокун // Осінні юридичні читання : тези доповідей та наукових повідомлень всеукраїнської наукової конференції молодих вчених 12–13 листопада 2008 р. / [за заг. ред. А. П. Гетьмана]. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 130–131.
10. Rahner K. Atheismus / K. Rahner // Sacramentum mundi. Theologisches Lexikon für Praxis. – Bd1/Hrsg K. Rahner, A. Darlap. – Freiburg, 1967. – S. 372–383.
11. Халявко В. Право на свободу світогляду і віросповідання людини в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3715/1/Haljavko.pdf>

Додаткова література

1. Антипов В.І. Кримінальний кодекс України в контексті міжнародного права та практики Європейського суду з прав людини: правові норми, судова практика, науково-практичний коментар. Харків : Право, 2019. 1200 с.
2. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини: навчальний посібник. 3-тє вид., стереотипне. К.: Алерта, 2016. 488 с.
3. Свобода релігії та віросповідання в Україні в контексті дотримання міжнародних стандартів з прав людини та основних свобод / за ред. В. Яворського / Українська Гельсінська спілка з прав людини, МГО Центр правових та політичних досліджень «СІМ». Харків, 2005.
4. Ван ден Дунген проти Нідерландів» / VAN DEN DUNGEN v. THE NETHERLANDS, №22838/93, ECHR (Second Chamber), Decision of 22.02.1995.
5. Коккінакіс проти Греції / KOKKINAKIS v. GREECE, No 14307/88, ECtHR (Chamber), Judgment (Merits and Just Satisfaction) of 25.05.1993, A260A.
6. Дарбі проти Швеції / DARBY v. SWEDEN, No 11581/85, ECtHR (Chamber), Judgment (Merits and Just Satisfaction) of 23.10.1990, A187.
7. Рієра Блум та інші проти Іспанії / RIERA BLUME AND OTHERS v. SPAIN, №37680/97, ECtHR (Fourth Section), Judgment (Merits and Just Satisfaction) of 14.10.1999, Reports of Judgments and Decisions 1999-VII.
8. Інтеграційний вимір інституту прав людини : монографія / І.Я. Вдовичин, І. М. Жаровська, Ю. О. Фігель. Львів : СПОЛОМ, 2013. 186 с.
9. Курило Л. В. Позитивні обов'язки держави в контексті права людини на життя (на основі практики ЄСПЛ щодо України). *Науковий вісник ЛДУВС*. 2017. №2. С.308-316.
10. Мушак Н.Б. Міжнародно-правові засади захисту та забезпечення прав людини в європейських міжнародних організаціях. К.: Ліра-К, 2013. 188 с.
11. Alston P., Crawford J. The Future of the UN Human Rights Treaty Monitoring. – Cambridge: University Press, 2000.
12. Asbjorn E., Krause C., Rosas A. Economic, Social and cultural rights. Textbook. Dordrecht, 1998.

13. Brownlie I. The Protection of Individuals and Groups. *Principles of Public International Law*. 6th ed. Oxford: University Press, 2003. P. 497-578.
14. Brownlie I. The Rights of Peoples in Modern International Law. *The Rights of Peoples*. / Ed. by J. Crawford. Oxford: Clarendon Press, 1988.
15. Cassese A. Protection of Human Rights. *International Law*. Oxford: University Press, 2001. P. 349-376.
16. Dominic McGoldrick. The Human Rights Committee: its role in the development of the International Covenant on Civil and Political Rights. – Oxford: Clarendon; New York: Oxford University Press, 1991. Craven, Matthew C. R.
17. Krömerhe Peter Fundamental right to freedom of religion / Krömerhe Peter/Conference of European Churches [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://csc.ceceurope.org/fileadmin/filer/csc/Human_Rights/Human_Rights_Training_Manual/HRTM_Fundamental_Right_to_Freedom_of_Religion.pdf
18. Murdoch Jim Ochrona prawa do wolności myśli, sumienia i wyznania w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności: Podręczniki praw człowieka Rady Europy / Murdoch Jim. [Електронний ресурс. – Strasbourg: Rada Europy, 2012. – 92 str. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/capacitybuilding/Source/documentation/hb9_rightfreedom_pol.pdf
19. Рабінович П.М. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування / Рабінович М.П. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=31>
20. Rapport annuel 2014 de la Cour européenne des droits de l’homme, Conseil de l’Europe. [Електронний ресурс] / Cour européenne des droits de l’homme.–Strasbourg : Greffe de la Cour européenne des droits de l’homme, 2015. – 184 с. Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_Report_2014_FRA.pdf
21. “Коккінакс проти Греції” [Kokkinakis v. Grèce]. Рішення Європейського суду з прав людини від від 25 травня 1993 р. (заява № 14307/88.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62384>
22. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1996. – 392 с.
23. Маринович М. Окреслити неокреслюване. (Один каже: “релігійна свобода”, інший твердить: “прозелітизм”) / М. Маринович // Людина і світ. – 1998. – № 8. – С. 37–39.
24. “Лейла Шахин проти Турції” [Leyla Şahin v. Turkey]: Рішення Європейського суду з прав людини від 10 листопада 2005 (заява № 44774/98). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70956>.
25. “S.A.S. проти Франції” [S.A.S. v. France]: Рішення Європейського суду з прав людини від 1 липня 2014 р. (заява N 43835/11). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145466>.
26. “Young, James та Webster проти Сполученого Королівства” [Young, James та Webster v. the United Kingdom]: Рішення Європейського суду з прав людини від 13 серпня 1981 р. (заява N 7601/76; 7806/77). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57608>.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Верховна Рада України: <http://www.rada.gov.ua/>
2. Президент України: <http://www.president.gov.ua/>
3. Кабінет Міністрів України: <http://www.kmu.gov.ua/>
4. Міністерство закордонних справ України: <http://mfa.gov.ua/ua>
5. Міністерство юстиції України: <https://minjust.gov.ua/ua>
6. Конституційний Суд України: <http://www.ccu.gov.ua/uk/index>

7. Організація Об'єднаних Націй: <http://www.un.org/> або // www.unsystem.org
8. Організація з безпеки та співробітництва в Європі: <http://www.osce.org/>
9. Європейський союз: <http://eeas.europa.eu/> або // www.europa.eu.int
10. Європейський суд з прав людини: <http://echr.coe.int/>
11. Європейська Комісія «За демократію через право»: //www.venice.coe.int
12. Рада Європи: <http://www.coe.int/web/portal/home>
13. Управління Верховного комісара ООН з прав людини: <http://www.ohchr.org/>
14. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: <http://www.nbuv.gov.ua/>